

О.Г.Романовський, Н.В.Середа

**ОСОБИСТІТЬ СУЧАСНОГО КЕРІВНИКА В АСПЕКТІ ТЕОРІЇ
ДУХОВНОГО ЛІДЕРСТВА**

Стаття присвячена актуальним проблемам дослідження питань лідерства. Розглядаються сутність поняття "лідерство", теорії лідерства. Особлива увага приділяється аналізу теорії духовного лідерства; розкривається суть основних чеснот, необхідних сучасному керівникові-лідерові: великодушність, смиренність, рас-судітельной, мужність, самовладання і справедливість.

Ключові слова: лідерство, духовне лідерство, сучасний керівник, риси керівники-лідера, особистість лідера.

Постановка проблеми, її зв'язок з науковими та практичними завданнями.

Люди по-різному сприймають лідерство. Деякі вбачають в лідерстві лише високу позицію. Інші – засіб контролю і маніпулювання людьми, а дехто дивиться на лідерство як на спосіб самоствердитися. Люди переслідують різні цілі, прагнучи до лідерства.

Лідерство можна назвати одним з унікальних феноменів суспільного життя, пов'язаних із здійсненням владних функцій. Воно є неминучим в будь-якому цивілізованому суспільстві і пронизує всі сфери життєдіяльності. Буття людини проходить в соціальному контексті, людина живе і діє у складі різноманітних груп, отже, відчуває вплив формальних і неформальних лідерів, якими можуть бути люди різних особистісних якостей і суспільного становища.

Особистість лідера як домінуючої особи і стиль його поведінки багато в чому визначають долю кожного учасника і всієї групи в цілому. Іншими словами, лідери впливають на соціалізацію індивідів. Наскільки різноманітні люди і групи, настільки ж різноманітні лідери та їхня поведінка.

Сучасний світ потребує підготовки сильних лідерів. Але чи можна *стати лідером*? І якщо так, то яким шляхом, за допомогою яких знань, умінь, навичок, методик? Чи можна *виховати лідерів*, і на які авторитети та моделі варто орієнтуватися і „вихователям”, і „вихованцям”? Ці та безліч інших питань вимагають пошуку відповідей, що допоможуть у становленні особистості, зростанні та самовдосконаленні справжнього лідера.

Аналіз останніх наукових публікацій і досліджень. Питання лідерства досліджували багато вчених різноманітних гуманітарних та практичних наук. Психологи, політологи, педагоги висували та доводили свої теорії, концепції, визначення щодо лідерства.

Проблему лідерства розглядали Геродот, Плутарх, Н. Макіавеллі, Т. Карлейль, Ф. Ніцше, М. Вебер та інші видатні вчені, політики, громадські діячі. Серйозний вплив на розвиток різних концепцій лідерства зробили відомі роботи Г. Тарда, Г. Лебона. Над розвитком теорії рис лідерства працювали такі соціологи, як Е. Богардус, А. Сміт, Р. Крюгер. Р. Стогділл, В. Дженкінс і Ф. Селзник. Г. Хоманс, М. Грегор, Б. Басс, Ф. Фідлер, З. Холландер і Дж. Джуліан.

© О.Г.Романовський, Н.В.Середа, 2013

У вітчизняній соціальній психології розвиток проблеми лідерства мало досить складний і часом суперечливий характер. Першими роботами в цій галузі були видані в 20-30-ті роки ХХ століття дослідження С. Лозинського, А. Залужного, П. Загоровського тощо. У цих роботах розглядалися питання лідерства головним чином у дитячих групах і колективах, організованих і стихійних. Більш пізні роботи з лідерства належать Г. Ашину, І. Волкову, Н. Жеребовій, Р. Кричевському, Б. Паригіну, Л. Уманському. В різні часи проблемам лідерства були присвячені роботи і таких авторів, як: М. Шимановський, Р. Шакуров, Є. Кузьмін, С. Куча, О. Киричук, Р. Солопова, А. Мудрик, Н. Седеванова, М. Фейгін, Б. Бабенко, Л. Турищева, Д. Креч, Т. Мальковська, Н. Маслов, В. Шпалінський, В. Зацепін та багато інших.

Питання лідерства викликали інтерес людей з давніх часів. Разом з тим, до теперішнього часу так і не досягнуто повної згоди щодо поняття лідерства і методів його вивчення.

Метою даної статті є аналіз поняття лідерства та визначення ролі духовності у формуванні сучасного керівника-лідера.

Виклад основного матеріалу. В процесі вивчення проблеми лідерства вченими було запропоновано багато різних визначень цього поняття [1]. Наведемо деякі з них у рис. 1:

Рис. 1. Визначення поняття „лідерство”

Феномен лідерства посідає особливе місце в психології завдяки своїй яскравості; це одна з найбільш досліджуваних проблем. Саме тут нагромаджено основний масив наукових розвідок, концепцій і спроб теоретичного узагальнення. У дослідженнях феномена лідерства поки ще немає „остаточного діагнозу”, який дозволив би коротко підсумувати та узагальнити досягнення, відкинувши свідомо невірні концепції.

Стисло розглянемо нагромаджені наукові дані. Зазначимо, що кожний наступний підхід не закреслював попередні, а надбудовувався над ними. Так склалося об'ємне, багатовимірне розуміння феномена лідерства.

До кінця XIX – початку XX століть основні підходи до проблеми мали суто описовий характер. Аналіз став надбанням XX століття. Різні теорії спробували пояснити природу лідерства і виявити чинники, що впливають на цей феномен. В узагальненому вигляді можна виокремити кілька груп подібних теорій: „теорії героїв” і „теорії рис”, теорії середовища, взаємодії-очікування, обміну, особистісно-ситуаційні, „гуманістичні”, мотиваційні теорії лідерства.

Розгляньмо „теорії героїв” і „теорії рис”, у яких складались переліки якостей, необхідних справжньому лідерові. Теорії даної групи – з найдавніших. Стародавні єгиптяни приписували своєму імператорові „божественні риси”: „владне висловлювання” в устах, „розуміння в серці” тощо. Гомерівська „Іліада” розкрила чотири необхідних, на думку древніх греків, якостей вождів: справедливість (Агамемнон), мудрість (Нестор), хитрість (Одісей) і звитязність (Ахілл). Переліки таких або схожих якостей є в різних культурах. Правда, моделі поведінки лідерів і „набори” лідерських „рис” з часом не раз змінювались. Тим не менш, образи героїв були, є і завжди будуть. У всякому разі, доти, поки існують прихильники розуміння історії як творіння „героїв”, великих людей. У XX столітті відомі представники „героїчної” теорії (Т. Карлайл, Е. Дженнінгс, Дж. Дауд тощо) намагались вивчати якості, „що передаються у спадок” і „сприяють заманюванню мас”. Трохи пізніше „теорія рис” спробувала дати відповідь на питання, які властивості повинен мати лідер як особливий суб'єкт діяльності. Її прихильники (Л. Бернард, В. Бінхам, О. Тед, С.Кілбоурн та інші) вважали, що лідером людину роблять певні психологічні якості і властивості („рис”). Лідер розглядався ними через призму низки чинників. По-перше, до таких чинників належали його „здібності” – розумові, вербальні тощо. По-друге, „досягнення” – освіта і фізичний розвиток. По-третє, „відповідальність” – залежність, ініціатива, завзятість, бажання. По-четверте, „участь” – активність, кооперація. По-п'яте, „статус” – соціально-економічне становище, популярність. По-шосте, важливими визнавалися „ситуативні риси” особистості.

Узагальнімо основні якості, які прихильники цієї теорії вважали необхідними для лідера:

- сильне прагнення до відповідальності і завершення справи;
- енергія і наполегливість у досягненні мети, ризикованість і оригінальність у вирішенні проблем;
- ініціативність;
- самовпевненість;
- здатність впливати на поведінку оточуючих, структурувати соціальні взаємини;
- бажання взяти на себе всі наслідки дій та рішень;
- здатність протистояти фрустрації і розпаду групи.

Теорії такого роду продовжують множити кількість своїх прихильників, створювати все нові списки необхідних лідерських якостей. Можна по-різному ставитися до подібних поглядів. Однак звернімо увагу на цікаві результати, які принесло комплексне дослідження лідерської поведінки, проведене в прикладних цілях за замовленням держдепартаменту США у 1979 році. Воно показало, що найбільш важливі риси сучасного лідера – це неформалізовані організаторські навички, уникнення бюрократичних підходів, терпимість до фрустрації, прямота суджень, здатність вислухати чужу думку, енергійність, ресурс зростання і гумор. Наголосімо, що інтелектуальні здібності досі не вважаються обов'язковими для лідера. Поза переліком найчастіше опиняються і моральні якості особистості, етична сторона діяльності формального та неформального лідера.

Наприкінці ХХ ст. виникла теорія духовного лідерства, яка набуває популярності та поширення. Згідно із цією теорією лідери повинні практикувати етику, засновану на чесноті, швидше ніж етику, засновану на правилах (нормативну етику). Етика чесноти не заперечує необхідності правил, але наполягає на тому, що вони не можуть бути граничним обґрунтуванням етики. Правила мають слугувати чесноті. Це – належний порядок речей. Доброчесність завжди має оригінальний, творчий і багатограний характер.

Лідери або намагаються зростати в чесноті з такою ж необхідністю, з якою вони дихають, або вони просто не є лідерами. По-перше, доброчесність сама по собі ефективна. На відміну від звичайних цінностей вона є динамічною силою, яка збільшує нашу здатність до дії. По-друге, вона породжує довіру, без якої лідерство просто неможливе. Моральне лідерство - для тих, хто прагне мати велику мету у своєму житті. Але чи є мета більш значуща, ніж досконалість особистості?

Лідерство – це властивість характеру (чесноти, свободи, самовдосконалення), а не темпераменту (біології і генетики). Темперамент може сприяти формуванню одних чеснот і заважати розвитку інших; але коли дозрівають чесноти, вони накладають на темперамент відбиток характеру, отже темперамент вже не панує над особистістю. Темперамент не перешкоджає лідерству; справжня перешкода – недоліки характеру, які швидко залишають людей позбавленими моральної енергії та волі. „Лідерство здійснюється саме за допомогою характеру” [2, с.155], – стверджує Пітер Дракер, видатний теоретик сучасного менеджменту. Його колега Уоррен Бенніс погоджується: „Лідерство – це метафора для зосередженості навколо необхідного центру. Для гармонії і рівноваги в житті” [3, с.8]. Цілеспрямований характер, гармонія та рівноваженість не з’являються самі собою, від природи. Ми набуваємо їх за допомогою власних зусиль. Саме намір набуті їх уже є актом лідерства. Лідерство може бути тільки характером. Характер не нав’язаний нам кимось ззовні. Характер – це те, що ми можемо формувати і зміцнювати, і роблячи це, ми досягаємо цілеспрямованості, гармонії та рівноваги, про які говорив У. Бенніс. Ми зміцнюємо свій характер за допомогою наполегливого виховання здорових моральних звичок, званих етичними або людськими чеснотами.

Всі люди у світі поділяються на лідерів і тих, хто слідує за лідером. І ті, й інші однаково важливі. Без підлеглих робота лідерів не мала б сенсу, а без лідера підлегли не змогли б нічого зробити. Де двоє або троє зібрані разом – там має бути лідер. Мета лідерства – внести порядок і зуміти організувати. Мета лідерства визначає його відповідальність. Для того щоб нести відповідальність – відповідати за порядок і правильне керівництво – лідерам повинна бути надана влада.

Лідери не керують шляхом здійснення *potestas*, або влади, внутрішньо притаманної їхньому становищу. Замість цього вони керують допомогою *autoritas* – авторитету, який утворюється з характеру. Ті, кому бракує справжнього авторитету і хто піддається спокусі постійно здійснювати прямі владні дії, є лідерами лише за назвою. Це порочне коло: низький рівень авторитету веде до зловживання владою, яке призводить до подальшого руйнування авторитету – і на шляху до справжнього лідерства встає стіна.

Узагальнення принципів теорії духовного лідерства міститься в роботі О.К. Діаніна-Хаварда „Моральне лідерство”, чи не єдиній, виданій російською мовою [4]. Розгляньмо основні положення концепції. Які ж „якості характеру” складають становлять лідерства, на думку автора? Це низка класичних людських чеснот – насамперед, великодушність, смиренність, розсудливість, мужність, самовладання і справедливість.

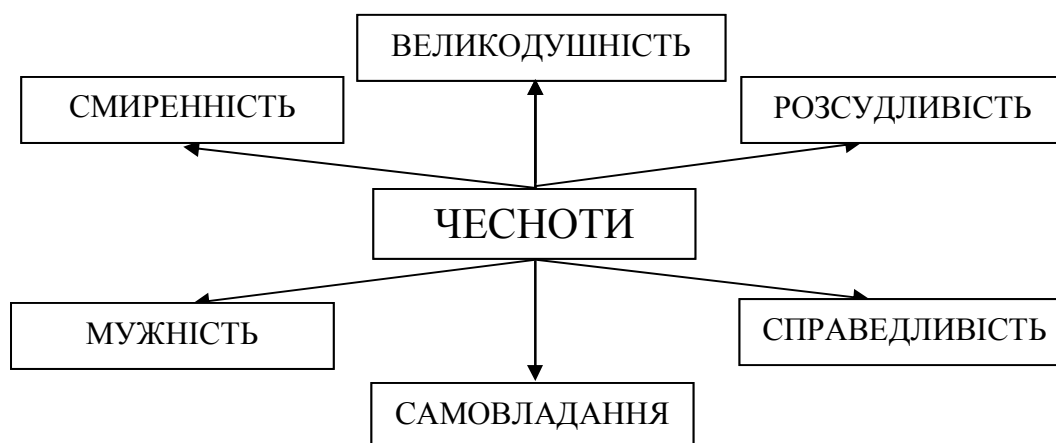

Рис. 2. Класичні людські чесноти

Чотири основні людські чесноти були визначені ще давньогрецьким філософом Платоном: розсудливість, справедливість, мужність і самовладання. Це так звані кардинальні чесноти, від латинського слова *cardo*, або шарнір. Це чесноти, на яких всі інші людські чесноти кріпляться як двері на дверній петлі. Кожна з некардинальних чеснот залежить від чеснот кардинальних.

У Книзі Мудрості Соломона сказано, що для людей нічого немає кориснішого в житті, ніж самовладання, розсудливість, справедливість і мужність. Те, що Старий Завіт згадує чотири кардинальні чесноти, показує, що євреї високо цінували мудрість стародавніх греків. Потрібно згадати ще дві чесноти – великодушність і смиренність. Обидві вони фундаментальні, хоча не розглядаються традицією як кардинальні. Для стародавніх греків смиренність залежала від кардинальної чесноти самовладання, а великодушність – від мужності.

Чесноти – суть динамічні сили, про це свідчить латинське слово *virtus* (добродіє), первинне значення якого – сила або енергія. Кожна з них, якщо в ній вправляються регулярно, поступово збільшує здатність людини до дії:

- розсудливість допомагає ухвалювати правильні рішення;
- мужність допомагає триматися обраного курсу і не піддаватися різним тискам;
- самовладання допомагає підкоряти емоції і пристрасті духу і вкласти енергію пристрастей у виконання своєї місії;
- справедливість дозволяє віддавати кожному належне і входити в серце кожної людини;
- великодушність дозволяє усвідомити свою місію і ставити високі завдання перед собою та іншими;
- смирення дозволяє долати егоїзм і слугувати іншим.

Професійна компетентність вимагає більшого, ніж просте володіння технічним або академічним знанням. Вона включає здатність правильно використовувати ці знання заради плідної мети.

Чесноти не можуть замінити собою професійну компетентність, але є її істотною частиною. Наприклад, людина може мати вчену ступінь з психології і проводити консультації, але якщо у неї немає розсудливості, буде дуже важко дати клієнтам здорову пораду. Можливо, людина має ступінь магістра з ділового адміністрування і є головним виконавчим директором великої корпорації, але якщо їй не вистачає мужності, вона не зможе прийняти або втілити в життя важкі та вкрай необхідні рішення. У людини може бути ступінь з богослов'я і вона може займатися пастирським слу-

жінням, але якщо вона позбавлена великодушності, то буде приречена на застій як особистість і як віруюча людина і приведе паству до того ж стану.

Чесноти – суть якості розуму, волі і серця, які надають силу характеру і стабільність особистості. Вони набуваються шляхом повторення певних дій.

Великодушність і смиренність, які є в основному чеснотами серця, – це стовпи лідерства. Великодушність (грец. *megalopsychia*) – це звичка прагнути до великих цілей. Лідери великі у своїх мріях, баченні і почутті місії; у своїй здатності кидати виклик самим собі і тим, хто поруч з ними. Смирення – це звичка служити. Лідери залучають, а не підштовхують; вчать, а не наказують; надихають, а не розпікають. Таким чином, лідерство – це не стільки прояв влади над іншими, скільки здатність дати іншим можливість виявити себе. Великодушність і смиренність складають разом єдиний ідеал: ідеал гідності і величі людини. Великодушність дозволяє людині усвідомити свою особисту гідність і велич; смиренність дозволяє їй усвідомити гідність і велич іншого. Великодушність і смиренність – результат правильної оцінки людини. Малодушність, яка заважає людині розуміти себе саму, і гординя, котра заважає розуміти інших, – результат помилкової оцінки. Лідерство – це життєвий ідеал, який визнає і поширює Істину про Людину.

Якщо великодушність і смиренність – стовпи лідерства – суть в основному чесноти серця, то кардинальні чесноти розсудливості, справедливості, мужності і самовладання – базові чесноти лідерства – є чеснотами розуму і волі.

Розсудливість – найважливіша з базових чеснот, оскільки для того, щоб ефективно керувати іншими, людина перш за все має потребу в здатності прийняти правильні рішення. Чесноти створюють простір, в якому лідерство здобуття шляхом завоювання довіри в оточуючих. Розсудливість і смирення тут життєво важливі: довіра починається там, де інші знають, що лідер буде працювати для них, і закінчується, коли вони виявляють, що лідер нездатний прийняти правильні рішення. Якщо людина замінює смиренність техніками комунікації, вона не досягне успіху як лідера. Як вказує Стівен Кові, „якщо я намагаюся використовувати стратегії впливу на людей і тактику, розраховану на те, щоб спонукати інших робити те, що хочеться мені, наприклад, краще працювати, мати більше мотивації, любити мене і один одного, в той час як мій характер має фундаментальні вади, відзначений лукавістю і нещирістю, тоді, в кінці кінців, я не зможу бути успішним. Моя лукавість породить недовіру, і все, що я буду робити навіть з застосуванням найкращої техніки людських взаємин, буде сприйматися як маніпулювання” [5, с.21-22].

Чесноти розсудливості, справедливості, мужності і самовладання, які є в основному чеснотами розуму і волі, – це базові чесноти лідерства. Розсудливість допомагає ухвалювати вірні рішення; мужність – триматися обраного курсу і не піддаватися різним тискам; самовладання – підкоряти емоції і пристрасті духу і вкласти енергію пристрастей у виконання своєї місії; справедливість дозволяє віддавати кожному належне і входити в серце кожної людини.

Оскільки чеснота – це звичка, що здобувається шляхом вправи в ній, можна стверджувати, що лідерами не народжуються – ними стають шляхом невпинних тренувань. Кожен може зрости в чесноті.

Лідерство нікого не виключає – воно доступне для всіх. Лідери відкидають утилітарний підхід до чесноти. Чеснота не є для них чимось, що вони культивують просто для того, щоб стати ефективними керівниками, хоча бажати цього – це теж добре. Вони культивують чесноти насамперед для того, щоб самим стати краще. *Αρετή* – грецьке слово, що означає добродетель, – припускає досконалість спершу в бутті, а вже потім у дії. Ефективність – всього лише один з численних плодів чесноти.

Розум, воля і серце дозволяють нам робити три речі, суттєві для зростання в чесноті:

- споглядати чесноту, щоб навчитися бачити її внутрішню красу і сильно бажати її (функція серця);
- виховати в собі звичку діяти добродійно (функція волі);
- вправлятися у всіх чеснотах одночасно, приділяючи особливу увагу розсудливості (функція розуму).

За допомогою чеснот лідери досягають зрілості в усіх її проявах – в судженнях, емоціях і поведінці. Безпомилкові ознаки зрілості – це впевненість у собі і послідовність у діях, психологічна врівноваженість, радість і оптимізм, природність, почуття свободи і відповідальності, стан внутрішнього світу. Лідери не скептичні і не цинічні, вони – реалісти, здатні зберегти благородні прагнення душі, навіть якщо людина обтяжена власними слабкостями. Це означає не піддаватися слабкостям, але перевершувати їх, вправляючись у чеснотах.

Величезний вплив на лідерство має християнське життя, оскільки надприродні чесноти віри, надії, любові укріплюють та перетворюють чесноти природні. Тому жодна теорія лідерства не може бути вичерпною без дослідження впливу релігії на природні чесноти, які суть є стовпи та основи лідерства. Уроки лідерства, що ми знаходимо в історії релігії, можуть багато чому навчити сучасного лідера, але ця складна тема потребує більш детального висвітлення.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Бути лідером – означає не задовольнятися досягнутими результатами. Лідери завжди в русі, вони змінюються, намагаються удосконалюватися все своє життя. Лідерство не виключає нікого. Це покликання не небагатьох обраних, а більшості. Воно може супроводжуватися славою чи ні, але воно завжди супроводжується чеснотами, інакше це не справжнє лідерство. Чесноту потрібно тлумачити як зростання особистості відповідно її природі. Бути добродійним означає „бути своїм справжнім „Я”. Дві з половиною тисячі років тому один з найвизначніших давньогрецьких поетів Піндар висловив це таким чином: „Стань тим, хто ти є”. Тільки вправляючись у чеснотах, ми можемо досягти бажаного результату. Все, що віддаляє нас від чеснот, відчужує людину від її „Я”.

Сучасні лідери нерідко керуються у своїх вчинках та відносинах з оточуючими міркуваннями користі, прибутку, взаємин за типом: „ти мені – я тобі”. Побудова своєї особистості, діяльності та взаємин на основі принципів духовного лідерства дає можливість людині, яка за покликом та ієрархічною системою обіймає керівну посаду, звершити свою місію: працювати й слугувати людям, зростати в особистісному плані, досягати досконалості та допомагати іншим виконати їхні місії.

Список літератури: 1. *Моргулець О.Б.* Менеджмент у сфері послуг: навч. посіб / О.Б. Моргулець. – К.: Центр навчальної літератури, 2012. – 384 с. 2. *Drucker P.* The Practice of Management. – Oxford: Elsevier, 2005. 3. *Bennis W. and Goldsmith J.* Learning to Lead: A Workbook on Becoming a Leader. – London: Nicholas Brealey Publishing, 1997. 4. *Дианин-Хавард А.К.* Нравственное лидерство. Путь формирования личности / А.К. Дианин-Хавард. – М.: Лидерпром, 2008. – 187 с. 5. *Covey S.* The 7 Habits of Highly Effective People. – New York: Free Press, Simon & Schuster, 2003.

Bibliography (transliterated): 1. Morgulec' O.B. Menedzhment u sferi poslug: navch. posib / O.B. Morgulec'. – K.: Centr navchal'noї literaturi, 2012. – 384 s. 2. Drucker P. The Practice of Management. – Oxford: Elsevier, 2005. 3. Bennis W. and Goldsmith J. Learning to Lead: A Workbook on Becoming a Leader. – London: Nicholas Brealey Publishing, 1997. 4. Дианин-Хавард А.К. Нравственное лидерство. Путь формирования личности / А.К. Дианин-Хавард. – М.: Лидерпром, 2008. – 187 с. 5. Covey S. The 7 Habits of Highly Effective People. – New York: Free Press, Simon & Schuster, 2003.

A Workbook on Becoming a Leader. – London: Nicholas Brealey Publishing, 1997. 4. Dianin-Havard A.K. Nравstvennoe liderstvo. Put' formirovaniya lichnosti / A.K. Dianin-Havard. – M.: Liderprom, 2008. – 187 s. 5. Covey S. The 7 Habits of Highly Effective People. – New York: Free Press, Simon & Schuster, 2003.

УДК 17.02:316.46

А.Г. Романовский, Н.В. Середя

ЛИЧНОСТЬ СОВРЕМЕННОГО РУКОВОДИТЕЛЯ В АСПЕКТЕ ТЕОРИИ ДУХОВНОГО ЛИДЕРСТВА

Статья посвящена актуальным проблемам исследования вопросов лидерства. Рассматривается сущность понятия "лидерство", теории лидерства. Особое внимание уделяется анализу теории духовного лидерства; раскрывается суть основных добродетелей, необходимых современному руководителю-лидеру: великодушие, смирение, рассудительность, мужество, самообладание и справедливость.

Ключевые слова: лидерство, духовное лидерство, современный руководитель, черты руководителя-лидера, личность лидера.

UDK 17.02:316.46

O. Romanovskyi, N. Sereda

PERSONALITY OF THE MODERN LEADER IN THE ASPECT OF THE THEORY OF SPIRITUAL LEADERSHIP

Article is devoted to the problems of the leadership study. The essence of the concept of "leadership," the theories of leadership are considered. Special attention is paid to the analysis of the spiritual leadership theory, the essence of virtues needed modern manager-leader: generosity, humility, prudence, courage, self-control and justice is revealed.

Key words: leadership, spiritual leadership, a modern leader, features the head leader, a leader's personality.

Стаття надійшла до редакційного колегії 28.05.2013